

Vass Erika

A KULTÚRA PREZENTÁCIÓJA ÉS REPRESENTÁCIÓJA, AZAZ A MODERN MÚZEUMI KIÁLLÍTÁSOK ELMÉLETI ÉS SZEMLÉLETI HÁTTERE

A múzeumi munka fontos része a kiállítások, melyek a gyűjteménybe került tárgyak megszólaltatására tett kísérletek. Ezek révén a látogatók bepillantást nyerhetnek a múzeumi gyűjteménybe, illetve a műtárgyakon keresztül különböző tájak, korok, népek kultúrájával ismerkedhetnek meg. A kiállítás olyan lehetséges eszköz, amely képes eljuttatni a múlt egy-egy részletét az érdeklődőkhöz. Itt merül fel a muzeológusok felelőssége: mi az, amit fontosnak tartunk kiemelni a múlt szövevényéből; mi az, ami bemutatásra alkalmas? Milyen formában, milyen eszközökkel tesszük ezt? Végül soron mi a mi küldetésünk?

Az alábbiakban azt vázolom, hogy egy kiállítás létrejötte során milyen fontosabb tényezőket érdemes figyelembe venni. 2003-ban lehetőségem volt részt venni egy ötnapos holland és egy tíznapos finn tanulmányúton, melyek során sok hasznos elmélettel és elképzeléssel gazdagodtam. Ezeknek, és az ezek révén megvalósult elképzeléseknek egy részét ismertetem.

Az ICOM definíciója szerint „A múzeum nem profitra törekvő, a társadalom és fejlődése szolgálatában álló, a köz számára nyitott állandó intézmény, amely az emberek és környezetük tárgyi emlékeit gyűjti, megőrzi, kutatja, feltárja és kiállítja tudományos, közművelődési és szórakoztató céllal.”¹ A holland gyakorlat szerint a múzeumok a küldetésükről egy rövid, célratoró, a sajátos jelleget hangsúlyozó definíciót határoznak meg, ami segít a konkrét célokra a mindennapi gyakorlatban való megvalósulásában.

A múzeumok kezdetben egyfajta „szentély”-nek számítottak, ahol kultúrát kell viselkedni, ahol a tárgyakhoz tilos hozzáérni – azokat csak tisztas távolságból lehet szemlélni, csodálni. Ezzel a felfogással szemben a holland és a finn esetben nagyon tetszett a múzeumnak az a fajta értelmezése, hogy az nem csupán a passzív szemlélődés helye, hanem a szórakozásnak, a szabad idő eltöltésének olyan módja, amikor a látogató tapasztalati úton ismerheti meg a múltat.

Kérdéses, hogy a több száz vagy több ezer év történelmét, illetve egy terület kultúráját a maga teljességében bemutatni kívánó kiállítás rendezői milyen elvek alapján szelektálnak. Hogyan értelmezik újra szimbolikusan a múltat? Mely eseményeket tartják megfelelőnek a múlt bemutatására, illetve melyeket

Az alsónyéki (Sárköz) néptáncsoport előadása a múzeum előtt

érzik felejtetőnek? Ilyen esetekben mindenképp szükséges a konkrét viszonyítási pontok minél hamarabbi kiválasztása, vagyis azoknak a témáknak a meghatározása, amelyekre felfűzhető egy-egy nagyobb téma, esetleg változás-vizsgálat. Persze meg kell jegyezni, hogy csakis azokat a témákat választhatjuk, amelyekhez rendelkezünk megfelelő műtárgyakkal. Ez azt is jelenti, hogy a mindenkori gyűjtések eleve kijelölik a leendő kiállítások kereteit.

2003-ban *Ruha teszi az embert? Tájak, népek, viseletek Tolna megyében* címmel népviselet-kiállítást rendeztem Szekszárdon, ami Lugoson, Szekszárd egyik testvérvárosában is bemutatásra került. E kiállításon Tolna megye egész területét próbáltam átfogóan bemutatni – már amennyire lehetséges. Mindenképpen szerettem volna megszüntetni azt a szöveget, hogy Tolna megye azonos a Sárközzel, s azon kívül semmi érték nem található ott. Ennek ellensúlyozásaként a kiállításban bemutatásra került a fiatalasszony fejviseletéről (*pille*) híres Kapos-Koppány mente, illetve a megyében élő svábok, székelyek és felvidéki magyarok viselete. Mindennek a történelmi háttéréről csak annyit, hogy a németek a XVIII. században érkeztek e területre, a székelyek és a felvidéki magyarok pedig a II. világháború következtében. Az enteriőrök berendezésének nehézsége abban állt, hogy a múzeum 15 000 darabos néprajzi tárggyűjtése egyenetlen: itt is a sárközi tárgyak kaptak nagyobb teret, ezen belül is bizonyos népviseleti kiegészítők (főkötők, bőborvègek) és bútorok, ugyanakkor hiányoztak a mindennapok eszközeinek egyszerű tárgyai (kötőtű, bögre,

A szekszárdi népviselet-kiállítás felvidéki enteriőrje

konyhai polc). Emellett a Felvidékről 1947-ben áttelepítettek körében eddig teljesen elmaradt a tárgygyűjtés, s ezt most hiánypótlásként valósíthattam meg.

A kiállítás előmunkálatainak során feltettem azt a kérdést, hogy kinek szól ez a kiállítás. A társadalomnak mely rétegét kívánom megszólaltatni? Természetesen, amennyire lehetséges, minél több ember számára vonzóvá kell tenni az éves kínálatot, de egy-egy időszak kiállítás esetében kellenek súlyponteltolódások. Amennyire a lehetőségek engedik, meg kell próbálni színösszeállításokat tenni a kínálatot, hogy egy kisváros lakosai éveken keresztül ne csak hasonló jellegű kiállításokra juthassanak el a saját múzeumukban, hanem néprajzi, történelmi, természettudományi és képzőművészeti kiállításokra is sor kerüljön.

A népviselet-kiállítás előkészületeinek során fontosnak éreztem annak figyelembevételét, hogy a látogatók többségét az iskolások adják. A főépületünkben 2002-ben a 12 067 látogatónak 58%-a, 2003-ban pedig a 17 000 látogatónak 41,5%-a volt diák. Számukra a megnyitó előtt egy héttel, április elsején, a bolondok napján rendeztünk egy fordított napot, amikor a pincétől a padlásig mindenhová bejuthattak az érdeklődők, így a kiállításrendezés káoszába is. A rendezvény sikerét mutatja, hogy ezen a napon 505-en voltak kíváncsiak a múzeumra és a benne folyó munkára. A kiállítási előkészületek látványa és a műtárgyak kézbevétele azt biztosította, hogy az osztályok egy része a kiállítás megnyitása után visszajött megnézni: vajon mi is lett abból a sok összehordott „limlom”-ból, amit korábban láttak. A másodszori látogatás alkalmával már jobban rögzülhetett a gyerekekben egy-egy érdekesebb jelen-

ség, illetve felidézheték magukban az általam játékos formában elmondott történeteket. Miközben a csoportokat végigvezettem a teremben, szembesülnöm kellett azzal, hogy a gyerekek mennyire nincsenek tisztában saját családjuk történetével. Remélem, hogy a kiállításról hazatérve hosszabb-rövidebb beszélgetés alakult ki a nagyszülők és az unokák között, s hogy ezután a II. világháború nemcsak harci eseményeket és politikusneveket jelent, hanem a családot érintő menekülésről, az újraczédés nehézségeiről is szó esik.

A diákok mellett fontosnak tartottam, hogy a Tolna megyeciek valamennyien magukénak érezzék ezt a kiállítást, hiszen egy régészeti vagy egy természettudományi kiállítással szemben saját gyermekkoruk világát fedezheték fel az idősebb látogatók. A kiállításhoz havonta egy-egy nagyszabású rendezvény kapcsolódott, amelyen különböző tájegységek, néprajzi csoportok mutatkozhattak be. A múzeum előtti téren néptáncsoportok, mesemondók tartottak előadást, a látogatók kézműves termékeket vásárolhattak, a gyerekek pedig többek között megpróbálkozhattak a tojásfestéssel, s a korongozással. A falusiak bevonása azt is biztosította, hogy a kiállítással ellentétben – ahol kívülről jött muzeológus által a múlt került előtérbe – az egyes csoportok úgy mutathatták be önmagukat és jelenüket, ahogy jónak látták: nem egy esetben idealizálva, megszépítve. Amikor a rendezvénnyel kapcsolatos terveinkkel felkerestük az egyes községeket, nagy örömmel fogadták az ötletünket, és a fellépésen kívül szívesen vállalták néhány jellegzetes étel elkészítését. E napok így nemcsak a múzeumba látogató közönség számára voltak élmény, hanem a falusiak számára is. A kiállítás tehát a helyi közösségeket is mozgásba tudta hozni.² A rendezvények és a kiállítás népszerűségével van nagyrészt összefüggésben a 2002 és 2003 közötti látogatói szám 5000 fővel való növekedése is.

A kiállítások tervbevételekor gyakran okoz nehézséget azok anyagi vonatkozása. A költségek csökkentésére két lehetőség van: ha egy másik múzeum színvonalas gyűjteménye kerül szállításra³, vagy több múzeum közösen szervez egy kiállítást. 2002-ben nyílt meg az ulmi Donauschwäbisches Zentralmuseum szervezésében az a vándorkiállítás, amelyben 12 múzeum – köztük a szekszárdi és az újvidéki – működött együtt. Ezáltal európai uniós pénzeket is sikerült nyerni, ami egy igényes kiállítás létrejöttét eredményezte. A témát a mai Magyarország, Románia és Szerbia területén élő németek adták, akiknek történetét, életmódját háztörténeteken keresztül mutattuk be, területenként egy-egy házat kiválasztva.⁴ E téma alkalmas volt a sváb kultúra prezentációjára, a bemutatás módja pedig hitelessé tette a megjelenített történeteket.

E példán keresztül mutatom be, hogy milyen szerepük van a műtárgyaknak a kultúra reprezentációjában. A műtárgyak a múlt jelentést hordozó forrásai, amelyek alkalmasak a jelen és a múlt, a látható és a láthatatlan közötti közvetítő szerep betöltésére. A múzeumi tárgyakban foglalt információ és jelentés az események, személyek, eszmék, cselekvések, összefüggések szimbolikus rendjét alkotja, ami a múzeum kontextusában előhívható, reprezentálható. A múzeumi reprezentáció során a tárgyakat egyfajta emlékezői erő tölti fel, és ezáltal elindítják az emlékeztést.⁵ A tárgyak színrevitele elsősorban a tárgyak autentikusságára és információtartalmára épül. Az autentikus tárgy a hagyo-

Ismerkedés a szövés rejtelseivel

mány részeként képes az egész bemutatásra.⁶ A háztörténeti kiállításban ezt úgy oldottuk meg, hogy a családoktól kaptunk olyan tárgyakat, amelyek szimbolikusan magukban rejtik a család életének főbb mozzanatait. Az általam kiválasztott cikói házból többek között egy olyan hajókoftert hoztam, ami kétszer megjárta Amerikát, ahonnan a ház hővítéséhez szükséges pénz származott, illetve ami 1946-ban készen állt arra, hogy ha a családot kitelepítik, benne vigyék el a legszükségesebb ruhákat.

A látvány egyértelművé tételére, a pontos társadalmi, történeti, kulturális kontextus megadására szolgálnak a kommentárok. Ezek rétegzett felépítése egyenlő a befogadói érdeklődés összetettségének elfogadásával és megértésével. Ezzel hangsúlyossá válik a múzeumnak a kollektív tanulási folyamatban betöltött fontos szerepe.⁷ A háztörténeti kiállításban a fontosabb adatokat tényszerű stílusban közlő feliratok mellett az adatközlőktől vett idézetek, illetve a korabeli és a jelen állapotot tükröző fotók tették hitelessé, személyessé az élettörténeteket.

A jelen néprajzi gyűjtéseinek⁸ nagy jelentőségük van abban, hogy milyen kiállítások készülhetnek a jövőben. Ezzel kapcsolatban felmerülhet a kérdés, hogy mit gyűjtünk. Ehhez elengedhetetlen egy gyűjteményi terv készítése, a már meglévő gyűjtemény erősségeinek és hiányosságainak ismerete. A már említett népviselet-kiállítás elgondolása úgy merült fel, hogy 2002-ben költöttem új raktárba a gazdag textilgyűjteményt, majd megkezdtem a revíziót. E munka során nyílt rálátásom a gyűjtemény összetételére. A revízió közben

Kerékpározás az amszterdami történelmi múzeumban

szembesültem többek között azzal, hogy mekkora szemléletváltozás történt száz év alatt: a XX. század első feléből rengeteg olyan ingdarab van, amelyeket csupán a minta miatt vágta le az ingról, de egyéb információt nem nyújtanak. Ezzel szemben a század második felében már viseletegyüttesek vétele lett a cél, habár a lábbeli még így is sokszor begyűjtetlen maradt. Mindezek figyelembevételével a jellegzetes tárgyegyüttesek gyűjtését tartom fontosnak, hiszen ezek teszik lehetővé az enteriőrök elkészítését.

A gyűjtésben gyakran gondot okoz a raktárak hiánya. Ez is indokoltá teszi, hogy mindent nem gyűjthetünk be, hanem szelektálnunk kell, s olyan tárgyegyüttest kell kiválasztanunk, amely képes a kor reprezentálására. Az összetartozó tárgyak túllépnek egyedi tárgy voltukon: kiegészítik, értelmezik egymást.⁹

A tárgyak mellett szerencsére rendelkezésünkre állnak egyéb jól használható eszközök is, mint például a kis helyen elférő videofilmek, hangzóanyagok, fényképek. Ezek egyben azt is lehetővé teszik, hogy bemutatásukkal még színesebbé, még emberközelibbé tegyünk a bemutatandó kort, témát. Amszterdamban a történelmi múzeum egyik termében egy panelház csengőit lehet megnyomni, amire az adott család életéről szóló dokumentumfilm kerül lejátszásra. Egy másik teremben a látogató felülhet egy biciklire, és biciklizés közben az 1900-as évek elejének amszterdami utcáin kerékpározhat egy korabeli film kivetítése révén. Csengetésre a képernyő ugyanannak az útvonalnak a mai forgatagára vált át.

A gyűjtéssel kapcsolatban alapvetőnek tartom a nyilvántartást és dokumentálást. Ezáltal tudjuk ugyanis biztosítani azokat a háttér-információkat, amelyek által a tárgyak a jövőben is megszólaltathatók lehetnek. A raktárban elfekvő leltározatlan, pontatlanul begyűjtött tárgyak sohasem válhatnak számkra igazi információforrássá, és nem építhetők be egy nagyobb kontextust megjelenítő enteriőrbe.

Ahhoz, hogy a kiállítások élettel teljenek meg, szükségesnek tartom a műzeumi foglalkozásokat is. Erre kiváló példa a finnországi Turku Aboa Vetus and Ars Nova alapítványi múzeuma, amely 1995-ben egy tönkrement bank helyén létesült. Itt nagy gondot fordítanak a gyerekekre, hiszen ők a jövő felnőtt múzeumlátogatói. Az ott dolgozók azt kívánják elérni, hogy a múzeummal való első találkozás szórakozás, játék s egy életre meghatározó legyen. Ennek megfelelően egy különleges gyerektúrát terveztek a kiállításban, vagyis négy különböző útvonalon juthatnak el a gyerekek a *Kincshez*. A végén jutalmul egy középkori pénzérme másolatát kapják, amit megtarthatnak emlékül.

A gyereklklub keretében a 10–14 évesek a tanév alatt minden hétfőn és csütörtökön 10 fős csoportokban jönnek össze. A múzeum munkatársai nyaranta gyerektáborokat szerveznek, a középkori hét keretében pedig kézművesfoglalkozásokon vesznek részt a gyerekek. Ezek az alkalmak együttesen a szórakozás és a nevelés színterei, amikor a gyerekek kézbe vehetik a tárgyakat, maguk is készíthetnek középkori használati eszközöket és lehetőségük nyílik középkori játékok kipróbálására, maketthajó készítésére. A gyerekek által készített darabokat külön kiállítási egységben mutatják be, ezáltal is erősítve a személyes motivációkat és bevonva a gyerekeket a kiállításrendezés rejtelmeibe. A múzeum kávézója születésnap partik helyszínként is igénybe vehető, amit játékos tárlatvezetés és születésnap ajándék követ.

A középkori városról szóló régészeti kiállításon a látogatókra a különböző érzékszerveken keresztül próbálnak hatni. Az apróbb műtárgyak egy része fiókos szekrényekben van elhelyezve, amelyeket a megtekintéshez ki kell húzni. A kövezett padló hepehupás, visszaadja a középkor hangulatát: néhol a lábam elé kellett nézni, nehogy elessek. A kiállításban hallható zene, illetve utcai zajok, a sötét és világos részek váltakozása szintén a középkor megelevenedését segíti elő.

A másik számomra kedves múzeum a Living History Museum, egy faházakból álló farm Turku közelében. A megmaradt házakban az 1950-es évek környezetébe csöppen a látogató. Itt is nagy gondot fordítanak arra, hogy minél több érzékszerven keresztül is hassanak az ide érkezőkre. A látogatók minden tárgyat megfoghatnak, kipróbálhatnak, ha valami megsérül vagy eltörik közülük, könnyen kicserélik újakra, hiszen most is sokan ajánlanak fel ebből az időszakból származó tárgyakat a múzeumnak. A rádióban az 50-es évek zenéje szól; azokon a napokon, amikor a látogatók a konyhában segíthetnek a főzésben, az ízek és illatok által is magukénak tudhatják a múltat. Nyaranta a főzés mellett más programokkal is fogadják az ideérkezőket: részt vehetnek a takarmány begyűjtésében, a jószágok gondozásában, kipróbálhatják az automata mosógép nélküli mosást, kertészkedhetnek, lakást festhetnek. A látó-

gatók által készített rongyszőnygek a kiállításban bemutatásra is kerülnek. Mindezek az idősebb látogatókban felidéznek a gyermekkorukat, vagyis a múzeum érzelmi úton is hat rájuk. A gyermekek esetében pedig a tapasztalati átélés következtében alakul ki hosszú távú kötődés. Számukra különösen a gyerekszoba lehet érdekes, ahol felpróbálhatják a korabeli ruhákat, homokból, kavicsból süteményt süthetnek vagy társasjátékozhatnak. A múzeumban egy munkafüzetet is kapnak, amit magukkal vihetnek, s akár az iskolában is kitölthetik.

Természetesen nálunk a múzeumi műtárgyakkal nem valósítható meg a fenti példa, de jó tárgymásolatokkal, illetve a fentihez hasonlóan egy viszonylag közeli időszak bemutatásával már tudunk olyan tárgyakat kézbe adni, amelyek érdeklődésre tarthatnak számot, ugyanakkor használatukkal nem okoznak jelentős kárt a gyerekek. A turkui múzeum ennek megfelelően olyan jövőképpel rendelkezik, amelyben az 50-es éveket idővel felváltja majd a 70-es évek világa.

A múzeumi kiállításokhoz kapcsolódó különböző gyermekjátékok kevés pénzből is kivitelezhetőek. A Hollandiában látott számítógépes puzzle ötlete alapján a szekszárdi népviselet-kiállításban a fényképgyűjteményünk érdekes képcinek szkennelt változatából készítettem puzzle játékot. A színes munkalap helyett a kiállításon látottakhoz kötődő totót tölthettek ki a gyerekek. A kíváncsiak pedig egy függöny elhúzásával tekinthették meg a XX. század elejének női alsóneműjét, a *kantáros vászonpéntőt*. Sikeres volt még a szkennelt fotók számítógépes lejátszása, ami megsokszorozta a kiállításban szereplő képek számát, s az érdeklődőknek bővebb információval szolgált, mint azoknak, akik megelégedtek a falakon elhelyezett képekkel.

Befejezőképpen megállapítható, hogy a múzeum olyan intézmény, ahol a szabadidő eltöltése mellett a látogatók saját múltjukat, illetve ezen keresztül önmagukat ismerhetik meg. Ahhoz azonban, hogy a „szabadidőpiac”¹⁰ egyre nagyobb konkurenciájával szemben vonzóvá tegyük a múzeumot, sok feladat vár ránk.

JEGYZETEK

- ¹ A múzeumi . . . 2001: 9.
- ² Ilyen rendezvények a veszprémi múzeumban is voltak: Mészáros, 2003: 175–179.
- ³ Erre kiváló példa: Schleicher–Kemecsi, 2003: 151–161.
- ⁴ Lackner–Mészáros–Vass, 2003: 93–96.
- ⁵ Frazon–K. Horváth, 2002: 311–312.
- ⁶ Frazon–K. Horváth, 2002: 313.
- ⁷ Frazon–K. Horváth, 2002: 321–322.
- ⁸ Az erről szóló konferencia anyaga kötet formájában hozzáférhető: Fejős (szerk.), 2003.
- ⁹ T. Bereczki, 2003: 50.
- ¹⁰ A múzeumi . . . 2001: 15.

IRODALOM

A múzeumi munkaterv alapjai: 2001. Kézirat. Budapest

T. BERECKZY Ibolya

2003 *A 20. század üzenete – a közelmúlt jövője a múzeumokban.* In: Fejős Zoltán (szerk.) *Néprajzi jelenkutatás és a múzeumi gyűjtemények változása.* MaDok-füzetek 1. Budapest, Néprajzi Múzeum, 45–51.

FEJŐS Zoltán (szerk.)

2003 *Néprajzi jelenkutatás és a múzeumi gyűjtemények változása.* MaDok-füzetek 1., Budapest, Néprajzi Múzeum 93–96.

FRAZON Zsófia–K. HORVÁTH Zsolt

2002 *A megsértett Magyarország A Terror Háza mint tárgybemutató, emlékmű és politikai rítus.* *Regio* 13/4: 303–347.

LACKNER Mónika–MÉSZÁROS Veronika–VASS Erika

2003 *Jelenkorkutatás és a Háztörténetek nemzetközi projekt tanulsága.* In: Fejős Zoltán (szerk.): *Néprajzi jelenkutatás és a múzeumi gyűjtemények változása.* MaDok-füzetek 1., Budapest, Néprajzi Múzeum 93–96.

MÉSZÁROS Veronika

2003 *Az Európa kicsinyben – Unsere Wurzeln – Nase korenje* című rendezvény-sorozat. *Néprajzi Értesítő*, LXXXIV: 175–179.

SCHLEICHER Vera–KEMECSI Lajos

2003 *Egy téma, két helyszín, három tanulság.* *Néprajzi Értesítő*, LXXXIV: 151–161